

מקור מילות השיר 'כד יתבין ישראל'

כד יתבין ישראל ועסקין בשמחת התורה, קודשא בריך הוא אומר לפמליא דיליה, חזו בני חביבי דמשתכחין בצערא דלהון ועסקין בחדוותא דילי.

עומדת לפני המלך אלא בתורה, וכל זמן שישאל בארץ עוסקים בתורה, כנסת ישראל שורה עמהם. וכשתבטלים מדברי תורה אין כנסת ישראל יכולה להיות עמהם אפילו שעה אחת. - ומשום כך, בשעה שכנסת ישראל מתעוררת על ידי התורה (של ישראל שבארץ), מתחזק כוחה, והמלך הקדוש שמח לקבל אותה].

"וְכָל זְמַנָּא דְכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל אֶתָּת לְקָמִי מְלָכָא, וְאוֹרִייתָא לֹא אֶשְׁתַּכַּחַת עִמָּה, כְּכִיכּוֹל תִּשָּׁשׁ חִילָהָ. וְוִי לְאִינוּן דְּמִחְלָשִׁין חִילָא דְלַעֲיֵלָא, בְּגִינִי כֶּךָ, זְכָאִין אִינוּן דְּמִשְׁתַּדְּלִי בְּאוֹרִייתָא, וְכָל שָׁכֵן בְּהֵיאָא שְׁעֵתָא דְאַצְטְרִיךְ לְאֶשְׁתַּתְּפָא בָּהּ בְּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל. כְּדִין קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא קְאָרִי עָלֶיהָ, (ישעיה מט) וַיֹּאמֶר לִי עֲבָדִי אֶתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְּפָאָר."

[תרגום:] וכל זמן שכנסת ישראל באה לפני המלך והתורה לא נמצאת עמה, כביכול תש כוחה. - אוי לאלו שמחלישים כוח של מעלה. - ומשום כך, אשרי מי שעוסק בתורה, וכל שכן אם עוסק בה באותה שעה שצריך להשתתף עם כנסת ישראל (דהיינו חצות לילה, שאז הזמן שכנסת ישראל צריכה להשתתף עם השכינה, כמבואר בזוהר קודם ענין זה). - אז הקב"ה קורא עליו את הפסוק 'עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר'.

"רְבִי יוֹסִי פִתַּח וְאָמַר, (ישעיה כא) מִשָּׂא דוּמָה אֵלִי קוֹרָא מִשְׁעִיר שׁוֹמֵר מַה מְלִילָה שׁוֹמֵר מַה מְלִיל. הָאִי קָרָא אֲזָמְנָה חֲבָרְיָא, בְּכַמָּה אֶתְר. אֲבָל מִשָּׂא דוּמָה, כָּל זְמַנִּין דִּישְׁרָאֵל אֶשְׁתַּכְּחוּ בְּגִלּוּתָא, אֲתִידַע זְמַנָּא וְקִצָּא דִּלְהוֹן, וְזַמְנָא וְקִצָּא דִּיהוּא גִלּוּתָא. וְגִלּוּתָא דְאַדּוּם, הוּא מִשָּׂא דוּמָה, דְּלֹא אֲתַגְלִיָּא וְלֹא אֲתִידַע כְּאִינוּן אֲחֵרִין."

[תרגום:] כתוב בישעיהו (כא, יא-יב): מִשָּׂא דוּמָה, אֵלִי קָרָא מִשְׁעִיר, שׁוֹמֵר מַה מְלִילָה, שׁוֹמֵר מַה מְלִיל: אָמַר שׁוֹמֵר, אֶתָּה בָּקֵר וְגַם לִילָה, אִם תִּבְעִינָן בְּעֵינֵי, שְׂבוּ אֲתִיו - וביאר רבי יוסי את כוונת הפסוק, **משא דומה**, כל זמן שישאל נמצאים בגלויות שונות, נודע הזמן של הקץ שלהם ושל גלותם, אבל גלות אדום ('דומה' זה אדום) בשונה משאר הגלויות, זה גלות שלא ידוע הקץ והסוף שלה.

"קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא אָמַר, אֵלִי קוֹרָא מִשְׁעִיר, קָלָא שְׁמַעְנָא בְּגִלּוּתָא דְשְׁעִיר, אִינוּן דְּדַחְקִי בִּינְיֵהוּ, אִינוּן דְּשִׁכְבִּי לְעַפְרָא. וַמֵּאִי אָמַרִי. שׁוֹמֵר מַה מְלִילָה שׁוֹמֵר מַה מְלִיל אִינוּן תִּבְעִין לִי עַל מִטְרֹנִיתָא, מַה עֲבָדִית מִן מִטְרֹנִיתָא דִּילִי."

[תרגום:] והקב"ה אומר **אלי קורא משעיר**, אני שומע

מתוקנים מעשיך וענייך, כגוזלין בני יונה שכשרים וראויים להקרב על המזבח].

כאן ממש מפורש שכאשר עוסקים בתורה ה' אוסף אתך הפמליא שלו ואומר 'ראו בני חביבי שעושים רצוני ועוסקים בתורת', אבל לא מוזכר כלל הענין של הצער שהם שרויים בו ומסתלקים ממנו.

ג) מקום נוסף בו נמצאים דברים לא מתאימים לגמרי, הוא הזוהר הקדוש (שמות קנ"ה ע"ב), שם מוזכר: "בְּכָל זְמַנָּא דְאוֹרִייתָא מְתַקְיָמָא בְּעָלְמָא, וּבְנֵי נָשָׂא מְשַׁתְּדְּלִין בָּהּ, כְּכִיכּוֹל, קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא חֲדִי עוֹבְדֵי יְדִיו, וְחֲדִי בְּעָלְמִין כְּלָהוּ, וְשִׁמְיָא וְאַרְעָא קִיִּימִי בְּקִיּוּמֵיהוּ. וְלֹא עוֹד, אֲלֹא קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא כְּנִישׁ כָּל פְּמִלְיָא דִּילֵיהּ, וְאָמַר לוֹן, חֲמוּ עָמָא קְדִישָׁא דְאֵיתִי לִי בְּאַרְעָא, דְּאוֹרִייתִי מְתַעַטְרָא בְּגִינֵיהוֹן. חֲמוּ עוֹבְדֵי יְדִי, דְּאֵתוֹן אֲמָרְתוֹן (תהלים ח) מַה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ. וְאִינוּן כִּד חֲמָאן חֲדוּהָ דְמֵאֲרִיהוֹן בְּעֵמִיָּה, מִיָּד פִּתְחִי וְאָמַרִי, (שמואל ב ז) וַיְמִי כַעֲמֹךָ כִּישְׂרָאֵל גוֹי אֶחָד בְּאַרְצָא **[תרגום:]** בכל זמן שהתורה מתקיימת בעולם ובני אדם עוסקים בה, כביכול, הקב"ה שמח במעשי ידיו ושמח בעולמות כולם, והשמים והארץ עומדים בקיומם. ולא עוד, אלא שהקב"ה אוסף את כל הפמליא שלו, ואומר להם, ראו העם הקדוש שיש לי בארץ, שהתורה מתקשטת בגללם, ראו מעשי ידי - שאתם המלאכים אמרתם עליהם 'מה אנוש כי תזכרנו' (ושאל לבווראם), והם כשרואים שמחת אדונם בהם, מיד אומרים 'מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ'.

כאן מבואר שכשעוסקים בתורה ה' מכנס את הפמליא שלו ושמח, ואומר להם ראו עמי הקדוש שמקשטים את התורה וכו'. - לא מוזכר הנוסח בני חביבי, ולא מוזכר שישראל עוזבים את הצער שלהם בשביל לעסוק בתורה.

ד) המקום בו כנראה המקור האמיתי של נוסח זה, הוא הזוהר הקדוש בחומש ויקרא (כ"ב ע"א), שם מוזכר כל תוכן השיר אבל במילים אחרות (כנראה המשורר תמצת את דברי הזוהר למילים ספורות).

וזה לשון הזוהר:

"תָּא חַזִּי, רְזָא דְמִלָּה, לֹא קִיִּימָא נְסִתָּא יִשְׂרָאֵל קָמִי מְלָכָא אֲלֹא בְּאוֹרִייתָא. וְכָל זְמַנָּא דִּישְׂרָאֵל בְּאַרְעָא אֶשְׁתְּדְּלוּ בְּאוֹרִייתָא. נְסִתָּא יִשְׂרָאֵל שְׂרָאָת עִמָּהוֹן. כִּד אֲתַבְּטְלוּ מְמִלִּי אוֹרִייתָא, לֹא יִכְלָא לְקִיִּימָא עִמָּהוֹן שְׁעֵתָא חֲדָא. בְּגִינִי כֶּךָ, בְּשְׁעֵתָא דְכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל אֲתַעַרַת לְגַבִּי מְלָכָא בְּאוֹרִייתָא, אֲתַתְּקִי חִילָהָ, וּמְלָכָא קְדִישָׁא חֲדִי לְקַבְּלָא לָהּ."

[תרגום:] בא וראה סוד הדבר, שאין כנסת ישראל

נוסח שיר זה מפורסם מאוד בפי כולם, וכבר כמה דורות נוהגים לשוררו ברגשות קודש בעיקר בחג השבועות יום מתן תורתנו (וגם בשמחת תורה) [אגב, הניגון הידוע למילים אלו, אומרים שחיברו רבי מאיר שפירא מלובלין, ומסופר שהחזו"א היה מתלהב מאוד בשוררו ניגון זה].

דא עקא, שמקור מילים אלו לא נודע. רבים חושבים שמקור המילים הוא בזוהר הקדוש, אך שם לא נמצא כלל לשון כזה. ובספר גנזי הקודש (עמוד של"ה) כתב שאין למילים אלו מקור, ולכן לא צריך לגונזם כלל. אמנם, מסתבר הדבר שלא היה נכנס ניגון כזה ידוע ומפורסם בלא מקור, ולא מסתבר שעמד אדם והמציא מילים מעצמו בלא סמך וסיוע מדברים כתובים.

בחיפוש באוצר החכמה מצאתי כמה אפשרויות למקור למילים אלו, והנה לפניכם מסקנותי בענין:

א) בספר תשובות הגר"ח קניבסקי (ח"א עמוד של"ט) כתב "שאלה, היכן המקור וכו', תשובה, הגר"א היה נוהג לומר כן בשמחת תורה, כדאיתא במנהגי הגר"א.

אך כאשר בודקים מה אמר הגר"א, נראה דברים אחרים. בסידור אזור אליהו (עמוד ת"ג) מובא מנהג הגר"א בשמחת בית השואבה (ע"ש המקור לזה), ובסוף הדברים מובא שהגר"א היה אומר ז' סוגי 'אשריכם ישראל', והשני הוא "אשריכם ישראל, כשאתם עוסקים **בשמחת בית השואבה** כונס הקדוש ברוך הוא לכל פמליא דיליה, ואומר, ראו בנים חביבים שיש לי, דשבקין צערא דידהו ועסקין בדידי, מיד נתמלא רחמים על ישראל". - אמנם כתוב כאן כמעט אותו נוסח שאנו אומרים, אבל ההבדל הוא שכאן מדובר על מה שעוסקים **בשמחת בית השואבה**, ולא על מה שעוסקים בשמחת התורה!

[גם יל"ע, מהיכן לקח הגר"א את דברים אלו, וכי אליהו גילה לו רז זה].

ב) יש המציינים לדברי התרגום בשיר השירים (א, טו) על הפסוק "הַנֶּחֱךָ יִפְהָ רְעִייתִי הֵנָּה יִפְהָ עֵינֶיךָ יוֹנִים", וזה לשון התרגום: "כד עבדו בית ישראל רעותא דמלכהוֹן, הוא במימרא משבח יתהוֹן בפמליא דמלאכיא קדישא, וכן אמר, כמה יאין עובדיך ברתי חביבתי כנישתא דישראל, בזמן דאת עבדא רעותא ועסקא בפתגמי אוריית, וכמה תקנן עובדיך וענייך, כגוזלין בני יונתא דמתכשרן לאתקרבא על מדבחא" **[תרגום:]** כאשר עושים בני ישראל רצון מלכם, הוא משבח אותם בפמליא של מלאכים קדושים, ואומר, כמה נאים מעשיך בתי חביבתי כנסת ישראל, בזמן שאת עושה רצוני ועוסקת בדברי תורת. וכמה

קול בגלות אדום, מאלו שדחוקים ביניהם ושוכבים בעפר, ואומרים לי **שומר מה מלילה, שומר מה מלילה**, תובעים אותי על השכינה (שנקראת 'לילה') ואומרים בלשון כפולה, היכן היא, הרי אתה השומר שלה].

"כִּדְּיִן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כְּנִישׁ לְפִמְלִיא דִּילִיה, וְאַמְר, חֲמוּ בְּנֵי חֲיִמִּי, דְּאֵינוּן דְּחִיקִין בְּגִלּוּתָא, וְשִׁבְקִין צַעְרָא דְּלֵהוּן, וְתִבְעִין לִי עַל מִסְרוֹנִיתָא. וְאַמְרִי, שׁוּמֵר: אֲנִתְּ דְּאַקְרִי שׁוּמֵר, אֲנִי הוּא שְׁמִירָה דִּילְךָ אֲנִי הוּא שְׁמִירָה דְּבֵיתְךָ. מַה מְלִילָה: מַה עֲבַדְתָּ מְלִילָה, הֲכִי נִטְרַת לָהּ. מַה מְלִיל. דְּהָא לְזִמְנִין אֲתִקְרִי לִילָה, וְלְזִמְנִין אֲתִקְרִי לִיל, הֲדָא הוּא דְּכְתִיב, (שמות יב) לִיל שְׁמוּרִים הוּא. וְכְתִיב הוּא הַלִּילָה הַזֶּה."

[**תרגום:** ואז הקב"ה אוסף את הפמליא שלו, ואומר, ראו את בני אהובי, שהם לחוצים בגלות, ועוזבים את הצער שלהם, ותובעים אותי על השכינה, ואומרים לי: אתה הרי השומר, אם כן איפה השמירה שלך, איפה השמירה של ביתך. **מה מלילה**, מה קורה עם השכינה (שרמוזה ב'לילה'), איפה שמרת אותה (ופעמים נקראת לילה ופעמים ליל)].

"כִּדְּיִן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֲתִיב לוֹן, הָא שְׁמִירָה דִּידִי אֲשֶׁתִּכַּח, דְּהָא אֲנָא זְמִין לְקַבְּלָהּ, וְלֹאֲשֶׁתִּכְחָא בְּהֵדָה, הֲדָא הוּא דְּכְתִיב אָמַר שׁוּמֵר, הֵהוּא דְּנָטִיר בֵּיתָא, אֲתָא בְּקָר וְגַם לִילָה. דְּהָא בְּקִדְמִיתָא אֲסִתְּלַק לְעִילָא לְעִילָא, וְסָלִיק לְהֵהוּא (ס"א אתר) בְּקָר (ע"ד ע"ב) דְּאִזְדַּמֵּן בֵּיהּ תְּדִירָא. הֲשִׁתָּא אֲתָא בְּקָר. הָא זְמִין לְאֲתִתְּבָרָא בְּלִילָה. וְגַם לִילָה, הָא זְמִינָא הִיא. אֲכַל בְּגִינִיכוֹן אֲתַעֲכְבוּ."

[**תרגום:** ומשיב להם הקב"ה: הרי השמירה שלי נמצאת, כי אני מוכן לקבלה ולהיות עמה, **אמר שומר, אתה בוקר וגם לילה**, יש פה גם את הבוקר שהסתלק למעלה להיכן שנמצא תמיד, וכעת חזר ללמטה ומוכן להתחבר עם הלילה, וגם יש את הלילה שמזומן להתחבר. אבל בגללכם החיבור מתעכב!].

"וְאִי אֲתוּן בְּעָאן דָּא, עַל מַה אֲתוּן מִתְּעַכְבִּי, שׁוּבֵי. שׁוּבֵי בְּתִשְׁבּוּכָה. כִּדְּיִן אֲתִי, אֲתוּ וְגַבְאִי, וְנִהְיִי כְּלָא בְּמִדּוּרָא חֲדָא, וְכָלְנָא נְתִיב לְאֲתִרְנָא. הֲדָא הוּא דְּכְתִיב, (דברים ל) וְשֵׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ, וְהָשִׁיב לָא נְאֻמִּי, (דף כ"ב ע"ב) אֵלָא וְשֵׁב. תֵּרִין וְשֵׁב וְשֵׁב כְּתִיב הֲכָא. אֵלָא, חַד לְכַנְסַת יִשְׂרָאֵל. וְחַד לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. הֲדָא הוּא דְּכְתִיב וְשֵׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְשֵׁב וְקַבְּצָךְ מִכָּל הָעַמִּים."

[**תרגום:** ומסיים הקב"ה ואומר, אם אתם רוצים שיהיה את החיבור, למה אתם מתעכבים. **שובו** בתשובה, **אתיו** תחזרו אלי, ונהיה כולנו במדור אחד וכולנו נשוב למקומינו. - וזה שכתוב 'ושב ה' את שבותך' ולא 'והשיב', כי גם ה' מצידו שב לכיוונינו. וכמו"כ כתוב ב' פעמים 'ושב', אחד על חזרת הקב"ה אלינו ואחד על חזרתינו אליו].

- אם נסכם את דברי הזוהר הקדוש, עלה בידינו שני דברים, א. כנסת ישראל מתחברת למלך רק על ידי עסק התורה, ב. ישראל בזמן הגלות תובעים מהקדוש ברוך הוא למה אינו מתחבר לכנסת ישראל, והקב"ה מתפאר בדבריהם בפני הפמליא של מעלה, ואומר

להם: ראו בני אהובי שעוזבים את הצרות שיש להם בגלות ותובעים ממני את חיבור כנסת ישראל אלי.

ומסתבר מאוד, שהצורה שישאל מעמידים את התביעה כלפי מעלה לחיבור של השכינה עם המלך, הוא על ידי לימוד התורה, כי בלי זה מה הטענה שלהם. - ואם כן נמצא שסיכום דברי הזוהר האלו בלשון מתומצתת הוא כזה:

כד יתבין ישראל ועסקין בשמחת התורה (שהיא סיבה לחיבור השכינה עם המלך), **קודשא בריך הוא אומר לפמלא דיליה, חזו בני חביבי דמשתכחין בצערא דילהון** (בצער הגלות), **ועסקין בחדוותא דילי** (ותובעים ממני להתחבר לשכינה על ידי לימוד התורה).

[הדבר היחיד שנותר לנו לבאר, הוא מדוע נקטו את הלשון 'שמחת התורה' 'חדוותא דילי', דמשמע מזה שמה שהתורה גורמת חיבור של השכינה למלך, זה רק אם היא נלמדת בשמחה. ועי' אגלי טל בהקדמה ואכמ"ל].

[אגב, נעיר לסיום כי הלשון '**דמשתכחין** בצערא דלהון' לכאורה פירושו **שנמצאים** בצרות שלהם ובכל זאת עוסקים בתורה, ואם נרצה לפרש **שעוזבים** את הצרות שלהם ועוסקים בתורה, נצטרך לומר '**דשבקין** צערא דלהון', וכך באמת הנוסח בדברי הזוהר וכן בדברי הגר"א].